

Dilovar NOSIROVA,

Denov tadbirkorlik va pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

O‘zbekiston Milliy universiteti dotsenti, PhD D.Alinazarova taqrizi asosida

REVIVAL PROCESSES OF WOMEN'S HANDICRAFTS IN UZBEKISTAN DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE AND THE ACHIEVED SOCIO-ECONOMIC OUTCOMES (A CASE STUDY OF THE SOUTHERN REGIONS)

Annotation

This article analyzes the revival of women's handicrafts in Uzbekistan during the years of independence and the achievements gained in this field. The study evaluates the impact of state policy, legal frameworks, and institutional support mechanisms on women's participation in handicraft activities. The findings show that women's handicrafts initially served as a means of preserving national traditions, later evolving into an important segment of small business and employment. The development of home-based production and family entrepreneurship strengthened regional economic stability. The article concludes that women's handicrafts have become a significant socio-economic factor in national development.

Keywords: women's handicrafts, national traditions, home-based production, employment, small business, institutional support, regional development.

ПРОЦЕССЫ ВОЗРОЖДЕНИЯ ЖЕНСКОГО РЕМЕСЛЕННОСТВА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ УЗБЕКИСТАНА И ДОСТИГНУТЫЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (НА ПРИМЕРЕ ЮЖНЫХ РЕГИОНОВ)

Аннотация

В статье анализируются процессы возрождения женского ремесленничества в Узбекистане в годы независимости и достигнутые результаты. Рассматривается влияние государственной политики, нормативно-правовой базы и институциональной поддержки на активизацию участия женщин в ремесленной сфере. Показано, что на первоначальном этапе ремесленничество выступало средством сохранения национальных традиций, а в дальнейшем стало важным сегментом малого бизнеса и занятости. Развитие семейного предпринимательства и домашнего труда способствовало укреплению экономической стабильности регионов. Делается вывод о превращении женского ремесленничества в значимый социально-экономический фактор развития.

Ключевые слова: женское ремесленничество, национальные традиции, домашний труд, занятость, малый бизнес, институциональная поддержка, региональное развитие.

MUSTAQILLIK DAVRIDA AYOLLAR HUNARMANDCHILIGINING TIKLANISH JARAYONLARI VA ERISHILGAN IJTIMOY-IQTISODIY NATIJALAR (JANUBIY VILOYATLAR MISOLIDA)

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston mustaqilligi yillarida ayollar hunarmandchiligining tiklanish jarayonlari va erishilgan natijalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat siyosati, normativ-huquqiy asoslar hamda institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining ayollar faolligiga ta’siri tarixiy-tizimli yondashuv asosida baholanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ayollar hunarmandchiligi dastlab milliy an’analarni tiklash vositasi sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa, keyinchalik kichik biznes va bandlikni ta’minlashning muhim omiliga aylangan. Hududiy markazlarda kasanachilik va oilaviy tadbirkorlikning rivojlanishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamladi. Xulosa sifatida ayollar hunarmandchiligi mustaqillik yillarida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim segmentiga aylangani asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ayollar hunarmandchiligi, kasanachilik, milliy an’analar, bandlik, kichik biznes, institutsional qo‘llab-quvvatlash, hududiy rivojlanish.

Kirish. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy qadriyatlarni tiklash va tarixiy-madaniy merosni asrash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Ana shunday muhim yo‘nalishlardan biri – asrlar davomida shakllangan va xalqning ma’naviy dunyoqarashi, estetik tafakkuri hamda ijtimoiy hayot tarzi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan an’anaviy hunarmandchilikni qayta tiklash va rivojlantirish jarayonidir. Ayniqsa, ayollar hunarmandchiligi mustaqillik yillarida nafaqat madaniy merosni saqlash vositasi, balki bandlikni ta’minlash, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish va hududiy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash omili sifatida ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Maqolada mustaqillik davrida ayollar hunarmandchiligining tiklanish va rivojlanish jarayonlari uch bosqich asosida tahlil qilinadi: 1991–2000 yillar – tiklanish davri; 2000–2016 yillar – barqarorlashuv va hududiy rivojlanish bosqichi; 2017 yildan hozirgi davr – tizimli islohotlar va

modernizatsiya bosqichi. Har bir davrda davlat siyosati, normativ-huquqiy asoslar, hududiy xususiyatlar hamda ijtimoiy-iqtisodiy natijalar o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot tarixiylik, tizimlilik va xolislik tamoyillari asosida olib borildi. Ayollar hunarmandchiligining mustaqillik yillaridagi rivojlanish jarayonlarini chuqur tahlil qilish maqsadida tarixiy-komparativ, muammoviy-xronologik, institutsional hamda statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Avvalo, muammoviy-xronologik yondashuv asosida mustaqillik davri uch bosqichga ajratildi: 1991–2000 yillar – tiklanish bosqichi; 2000–2016 yillar – barqarorlashuv va institutsional rivojlanish davri; 2017 yildan hozirgi kungacha – tizimli islohotlar va modernizatsiya bosqichi. Ushbu davrlashtirish ayollar hunarmandchiligining tashkiliy shakllari, davlat siyosati mexanizmlari va iqtisodiy natijalaridagi o‘zgarishlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotning manbaviy bazasini Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari davlat arxiv materiallari, viloyat ijroiya qo'mitalari hisobotlari, ko'p tarmoqli hunarmandchilik ittifoqlari hujjatlari, "Hunarmand" uyushmasi yillik ma'lumotlari, shuningdek, mustaqillik yillarida qabul qilingan Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari tashkil etadi. Ushbu hujjatlar asosida hududiy kesimda ayollar hunarmandchiligining iqtisodiy ko'rsatkichlari, bandlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyati tahlil qilindi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston mustaqilligi yillarida ayollar hunarmandchiligining tiklanishi va rivojlanishi masalasi ko'p yo'nalishli – tarixiy, etnologik, san'atshunoslik, iqtisodiy hamda huquqiy manbalar kesishgan nuqtada tadqiq etiladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ayollar hunarmandchiligi mustaqillik davrida bir vaqtning o'zida milliy qadriyatlarini tiklash, bandlik va daromad manbaini shakllantirish, hududiy brendlar va turizm bilan integratsiya qilish kabi guruhlash maqsadga muvofiq.

Mavzuga eng yaqin, konseptual jihatdan tayanch bo'ladigan ishlar S. Davlatovning tadqiqotlaridir. Uning "Qashqadaryo milliy kiyimlari: an'anaviylik va zamonaviylik" nomli monografiyasi ayollarning hunarmandchilik amaliyotlarini (tikuvchilik, bezak, kashta, kiyim kompleksi) madaniy o'zlik va kundalik turmush bilan bog'liq "an'ana-zamonaviylik" o'qida tahlil qiladi [3].

S.Davlatovning ikkinchi – fundamental asari ("O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida...") esa janubiy hududlar misolida hunarmandchilikni tarixiy-etnologik metodlar asosida tizimli tahlil qilishi bilan ajralib turadi [4].

San'atshunoslik yo'nalishidagi manbalar hunarmandchilikning badiiy shakllari, ornament tizimlari, maktablar va ikonografik belgilarni aniq ifodalaydi. G. Dombrovskiyning suzane haqidagi tadqiqoti kashtachilikni "madaniy meros mahsuli" sifatida yoritib, bezak kompozitsiyasi va uslubiy o'ziga xosliklarga urg'u beradi [5]. Shuning uchun maqolada ushbu manba "madaniy asos"ni mustahkamlash uchun, lekin iqtisodiy islohotlarni tushuntirishda yordamchi rol ni bajaradi.

K.Oqilova maqolasi Surxondaryo xalq amaliy-bezak san'ati haqida bo'lib, hududiy san'at shakllarini tavsiflashda foydali [7]. U maqolada hududiy "madaniy kontekst"ni yoritadi, ayniqsa Surxondaryo ayollar hunarmandchiligi (kashta, gilam, bezak)ni hududiy meros sifatida ko'rsatish uchun. Ammo bu turdagi qisqa maqolalar ko'pincha tasviriy bo'lgani sabab, undagi fikrlar iqtisodiy ko'rsatkichlar va siyosiy-huquqiy mexanizmlar bilan mustahkamlansa, ilmiy og'irlik ortadi [7].

"Ўзбекистон санъати" nashri umumlashtiruvchi xarakterga ega bo'lib, amaliy san'atni milliy madaniyat tizimi ichida talqin qiladi [8].

Surxondaryo bo'yicha hududiy tarixiy adabiyotlar maqolangizning "janubiy vohalar" kesimini kuchaytiradi. X.Berdiyev va X.Ermatovning "Surxondaryo tarixidan lavhalar" kitobi mahalliy tarixiy fanni beradi [1]. U bevosita hunarmandchilik iqtisodiyotini batafsil tahlil qilmasligi mumkin, lekin hududning tarixiy-madaniy taraqqiyotiga doir sirasiga kirib, hunarmandchilikning lokal ildizlari, turmush tarzi va madaniy muhit shundan o'sib chiqadi [1].

S.N.Tursunovning hududiy monografiyalari (Termiz, Sherobod, Denov) hamda "Surxondaryo tarix ko'zgisida" kabi kollektiv asarlar Surxondaryo ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotining lokal modelini yoritib, hunarmandchilik faoliyatining hududiy shakllarini tushunishga yordam beradi [13–15].

S.Tursunovning "Boysun" asari esa ayniqsa nomoddiy meros, ustoz-shogirdlik, an'anaviy hunarlarning madaniy ekotizimini ko'rsatish uchun muhim adabiyot sanaladi [17].

Yana bir tadqiqotchi N.S. O'roqovanning dissertatsiyasi janubiy viloyatlarda mustaqillik davridagi sanoat islohotlari va o'zgarishlarni tahlil qilgani bilan muhim [10]. Bu ish hunarmandchilik va kichik biznesni bir tizimda ko'rishga imkon beradi: ya'ni ishlab chiqarishning maydalanishi, xususiyashtirishning hududiy modeli, xizmat va bozor infratuzilmasining kengayishi – bularning barchasi hunarmandchilikning tiklanishi uchun struktura yaratadi.

Sono Fumoto tadqiqoti mavzu uchun eng muhim xalqaro manbalardan biridir, chunki u ayollar hayoti, nikoh, bozor iqtisodiyoti va mehnat strategiyalarini bog'laydi [22]. Ushbu ishning kuchli tomoni shundaki, ayollar hunarmandchiligi "uy mehnati" sifatida emas, balki bozor bilan muzokara qiladigan ijtimoiy-iqtisodiy amaliyot sifatida tahlil qilinadi. Shu bilan birga, Fumoto tadqiqotida aniq davlat siyosatining huquqiy mexanizmlari to'liq ochildimaydi, demak, uni 1997–2012 yillardagi huquqiy baza bilan birga qo'llash kerak bo'ladi [22].

G. Degeorge va P.Chuvin asari madaniy merosning xalqaro idrokini ko'rsatadigan manbadir [21]. U hunarmandchilikni "shaharlar va tarixiy markazlar madaniyati" bilan bog'laydi. Mustaqillik davrida hunarmandchilikning yuksalishi ko'pincha turizm va shahar brendlari bilan parallel ketganini hisobga olsak, bu manbani maqolada "xalqaro imij va meros qiymati" argumenti sifatida ishlatish mumkin [21].

Maqolaning empirik og'irligini oshiradigan manbalar – "Hunarmand" uyushmasi joriy arxivi [23], O'zR MDA hujjatlari [24] va viloyat hokimligi rasmiy sayti materiallaridir [25]. Ilmiy adabiyotlar ko'pincha tasviriy bo'lsa, arxiv va rasmiy hujjatlar "mavzu qanchalik real natija berganini" ko'rsatadigan isbot materialidir.

Mustaqillik davrida hunarmandchilik tiklanishini shunchaki "tabiiy qaytish" deb tushuntirish ilmiy jihatdan yetarli emas; bu jarayonni davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan normativ baza belgilagan. 1997 yilgi Farmon hunarmandchilik va amaliy san'atni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash choralari belgilab, sohani institutsional rivojlanish yo'liga kiritgan hujjat sifatida ko'riladi [26]. 1998 yilgi Farmon esa xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni rag'batlantirish orqali hunarmandchilikka bozor infratuzilmasi yaratishga xizmat qilgan [27]. 2003 yilgi Vazirlar Mahkamasi qarori tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini belgilab, hunarmandchilik subyektlarining huquqiy legitimlashuviga imkon bergan [28]. 2005 yilgi Farmon esa tadbirkorlik subyektlarini huquqiy himoya qilish tizimini kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, hunarmand ayollarning bozorga chiqishida muhim himoya mexanizmlarini mustahkamlovchi omil sifatida baholanadi [29].

Xulosa va takliflar. O'zbekiston mustaqilligi yillarida ayollar hunarmandchiligining tiklanishi ko'p bosqichli va tizimli jarayon sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayonni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin:

Birinchi bosqich (1991–2000 yillar) milliy qadriyatlar va an'anaviy hunarlarni qayta tiklash davri bo'ldi. Bu jarayonda hunarmandchilik, xususan ayollar kasanachiligi madaniy merosni asrash vositasi sifatida rivojlandi va uning estetik hamda etnomadaniy jihatlari ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Ikkinchi bosqich (2000–2016 yillar) institutsional va iqtisodiy mustahkamlash davri sifatida namoyon bo'ldi. "Hunarmand" uyushmasi faoliyatining kengayishi, kasanachilik tizimining yo'lga qo'yilishi hamda oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy asoslarning yaratilishi ayollar hunarmandchiligining iqtisodiy poydevorini kuchaytirdi va uni barqaror daromad manbaiga aylantirdi.

Uchinchi bosqich (2017 yildan hozirgi davrgacha) modernizatsiya va integratsiya davri bilan xarakterlanadi. Bu

bosqichda eksport salohiyatining oshishi, hududiy brendlarning shakllanishi, turizm va raqamli savdo platformalari bilan integratsiya orqali hunarmandchilik yangi iqtisodiy imkoniyatlarga ega bo'ldi va mahalliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda muhim o'rin egalladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ayollar hunarmandchiligining tiklanishi faqat madaniy hodisa emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional transformatsiya jarayonidir. U oilaviy tadbirkorlik, kasanachilik, ustoz-shogirdlik an'analari va hududiy madaniy kapital bilan uzviy bog'liq holda rivojlandi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib quyidagi takliflarni ilgari surishni maqsad qilib oldik;

Hududiy hunarmandchilik klasterlarini tashkil etish. Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari misolida ayollar hunarmandchiligini ishlab chiqarish-ta'lim-marketing zanjiri asosida klaster modeliga o'tkazish maqsadga muvofiq.

Ustoz-shogird maktablarini institutsionallashtirish. An'anaviy hunar turlarini saqlash maqsadida rasmiy o'quv

markazlari hamda professional kollejlari bilan integratsiyalashgan ustoz-shogird dasturlarini yo'lga qo'yish lozim.

Raqamli savdo platformalarini kengaytirish. Ayollar hunarmandchiligi mahsulotlarini milliy va xalqaro elektron savdo tizimlariga (marketpleyslar) integratsiyalash orqali eksport imkoniyatlarini oshirish zarur.

Hunarmandchilikni turizm bilan yanada integratsiyalash. Mahalliy festivallar, hunarmandchilik yarmarkalari, "ustaxonaga sayohat" (craft tourism) loyihalarini kengaytirish ayollar hunarmandchiligi mahsulotlariga ichki va tashqi talabni oshiradi.

Umuman olganda, O'zbekistonda mustaqillik yillarida ayollar hunarmandchiligining tiklanishi milliy madaniyatni saqlash va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omiliga aylandi. Mazkur sohaning kelgusi rivoji davlat siyosati, innovatsiya va mahalliy tashabbuslarning uyg'unligi asosida yanada samarali bosqichga ko'tarilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Бердиев Х., Эрматов Х. Сурхондарё тарихидан лавҳалар. – Тошкент, 1991. – 18 б.
2. Давлатова С. Қашқадарё миллий кийимлари: анъанавийлик ва замонавийлик (XIX аср охири – XX аср). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – 177 б.
3. Давлатова С. Ўзбек анъанавий хунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида (Ўзбекистоннинг жанубий худудлари мисолида): тарихий-этнологик тадқиқот. – Тошкент: Yangi nashr, 2018. – 368 б.
4. Домбровский Г. Сюзане – вышивка из Средней Азии // Наследники Шелкового Пути. Узбекистан. – Штутгарт, 1995. – С. 263–282.
5. Окилова К. Сурхондарё халқ амалий-безак санъати // San'at. – Тошкент, 2001. – № 2. – Б. 41–44.
6. Ўзбекистонда заргарлик буюмлари. – Тошкент: Халқ мероси, 1993. – 64 б.
7. Ўроқова Н. С. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида саноат соҳасидаги ислохотлар ва ўзгаришлар жараёни (Жанубий вилоятлар мисолида): тарих фанлари номзоди дисс. – Қарши, 2004. – 145–149 б.
8. Турсунов С. Термиз йилномаси. – Тошкент, 2001. – 128 б.
9. Турсунов С. Шерободликлар. – Тошкент, 2007. – 388 б.
10. Турсунов С. Денов. – Тошкент: Фан, 2009. – 496 б.
11. Турсунов С. Бойсун. – Тошкент: Шарқ, 2011. – 560 б.
12. Сурхондарё тарих кўзгусида / Турсунов С., Қобилов Э., Муртазоев Б. – Тошкент: Шарқ, 2001. – 376 б.
13. DeGeorge G., Chuvin P. Samarcande, Boukhara, Khiva. – Paris: Flammarion, 2001. – 230 p.
14. Sono Fumoto. Women, Marriage, and the Market Economy in Rural Uzbekistan: Cases from a Pastoral Area of Kashkadarya Province // Obiya Chika (ed.). Islam and Gender in Central Asia: Soviet Modernization and Today's Society. – CIAS Discussion Paper. – 2016. – No. 63. – P. 40–49.
15. Хунарманд уюшмасининг жорий архиви. – 2006 йил. – 8-йиғма жилд.
16. Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви (ЎзР МДА), 88-жамғарма, 9-рўйхат, 2202-иш, 102-варак.
17. Сурхондарё вилояти ҳокимлиги расмий веб сайти. – 2016 йил. – URL: (расмий манзил кўрсатилади).
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 30 мартдаги “Халқ бадий хунармандчилиги ва амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Халқ сўзи. – 1997. – 1 апрель.
19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 9 апрелдаги “Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августдаги “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида”ги 357-сонли Қарори.
21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 14 июндаги “Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоялаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // Халқ сўзи. – 2005. – июнь.
22. Ўзбекистонда қасаначилик: ташкил этиш имконияти ва ривожлантириш тажрибаси (қонунчилик ва амалиёт): ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, 2008. – 11 б.
23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 29 июлдаги “Оилавий тадбиркорлик ва хунармандчилик фаолиятини ривожлантириш ва кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 216-сонли Қарори // Халқ сўзи. – 2009. – июль.
24. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги 327-сонли “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуни.
25. 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси.